

Atlas over danske saltvandsfisk

Ulkecutling

Lebetus scorpioides (Collett, 1874)

Af Henrik Carl

Ulkecutling fanget nord for Odden Havn den 22. maj 1913. © Henrik Carl.

Projektet er finansieret af Aage V. Jensen Naturfond

AAGE V. JENSENS FONDE

Alle rettigheder forbeholdes. Det er tilladt at gengive korte stykker af teksten med tydelig kildehenvisning. Teksten bedes citeret således: Carl, H. 2019. Ulkecutling. I: Carl, H. & Møller, P.R. (red.). Atlas over danske saltvandsfisk. Statens Naturhistoriske Museum. Online-udgivelse, december 2019.

STATENS NATURHISTORISKE MUSEUM
KØBENHAVNS UNIVERSITET

Systematik og navngivning

De to køn hos ulkecutlingen er så forskellige, at Collett (1874) beskrev hunnen (og de umodne eksemplarer) under navnet *Gobius scorpioides* og hannen under navnet *Gobius orca*. Først i 1960'erne fandt man ud af den rette sammenhæng (Wheeler 1969), og først endnu senere blev det klarlagt hvilke karakterer, der adskiller ulkecutlingen fra dværgcutlingen, som den indtil da havde været forvekslet med (Miller 1971). Slægten *Lebetus*, som blev oprettet i forbindelse med den første danske fangst (Winther 1877), omfatter to arter, der begge findes i danske farvande. Foruden ulkecutlingen, drejer det sig om den europæiske dværgcutling, *Lebetus guilleti*. De hører som alle vore oprindelige cutlinger til underfamilien Gobiinae, der rummer ca. 1.240 arter (Eschmeyer & Fong 2019).

Det officielle danske navn er ulkecutling (Carl et al. 2004), men i ældre litteratur ses den under navnet den ulkeagtige cutling (Winther et al. 1907), hvilket er en oversættelse af artsnavnet, *scorpioides*, der betyder ulkeagtig. Hannen, som tidligere var beskrevet under navnet *Lebetus orca*, kaldtes på dansk for højfinnet cutling (Bruun & Pfaff 1950). Da Miller (1971) opdagede, at der blot var tale om hannen af ulkecutlingen, forsvandt dette navn igen fra sproget. Det videnskabelige slægtsnavn *Lebetus* betyder kedelformet, hvilket hentyder til bugfinneskålens form.

Udseende og kendetegn

Kroppen er lav og lettere sammentrykt, og hovedet er også temmelig langstrakt. Haleroden er forholdsvis høj. Øjnene er store og sidder langt fremme og så højt på hovedet, at afstanden mellem dem er meget lille. Underkæben rager lidt frem foran overkæben, og bagkanten af overkæben ligger under øjets forkant. Tænderne er små og spidse og sidder i flere rækker i både over- og underkæbe. Skællene er store og løstsiddende, og der er 25-29 i en linje langs sidens midte. Der er ingen skæl i nakken foran forreste rygfinne og også brystet er uden skæl (Kullander & Delling 2012).

Alle finnerne er forholdsvis store. De to rygfinner er meget forskellige hos de to køn. De sidder helt tæt sammen ved basis – specielt hos hannen, hvor de kan være sammenvoksede. Hannens forreste rygfinne er høj og afrundet, mens hunnens er trekantet. Halefinnen er jævnt afrundet. Bugfinnerne er sammenvoksede, men mangler hudfolden forrest, så de danner ikke en tragt som hos de fleste andre af vore cutlinger. Bugfinnerne er forholdsvis lange og når tilbage til gattet. Begge køn har en tydelig kønspapil ved gattet.

Farven er variabel efter kønnet. Hannen er gullig eller grålig med et spraglet brunt mønster, der især ved den bageste rygfinne danner et kraftigt bånd. Hannens hoved er gulbrunt med et rødligt mønster på gællelågene og struben. Hunnens hoved er brunligt og kroppen brunligt spraglet. Forreste rygfinne hos hannen er grå eller grågul med en hvid eller blålig kant, mens den bageste rygfinne er rødbrun med skrå gule eller hvide bånd og en sort kant. Hunnens forreste rygfinne er spraglet brun med en hvid kant og en sort plet bagtil. Hunnens bageste rygfinne er grålig med skrå, gullige bånd. Begge køn har et halvgennemsigtigt, lyst, gråligt bånd omkring haleroden (Kullander & Delling 2012). De øvrige finner er mere eller mindre farveløse.

Ulkecutlingen er Danmarks næstmindste fiskeart (dværgcutlingen er den mindste). I litteraturen angives det, at den bliver op til ca. 4 cm. Ofte er de fangne fisk dog noget mindre. De to danske eksemplarer, der findes i samlingen på Zoologisk Museum, måler henholdsvis 18 og 19 mm. Johansen (1925) nævner flere eksemplarer på 13-17 mm fra Kattégat sydøst for Lysegrund i april 1925. To eksemplarer, der er fanget i den danske del af Kattégat i forbindelse med svenske sildelarveundersøgelser i 1999 og 2006, målte begge 17 mm.

Forvekslingsmuligheder

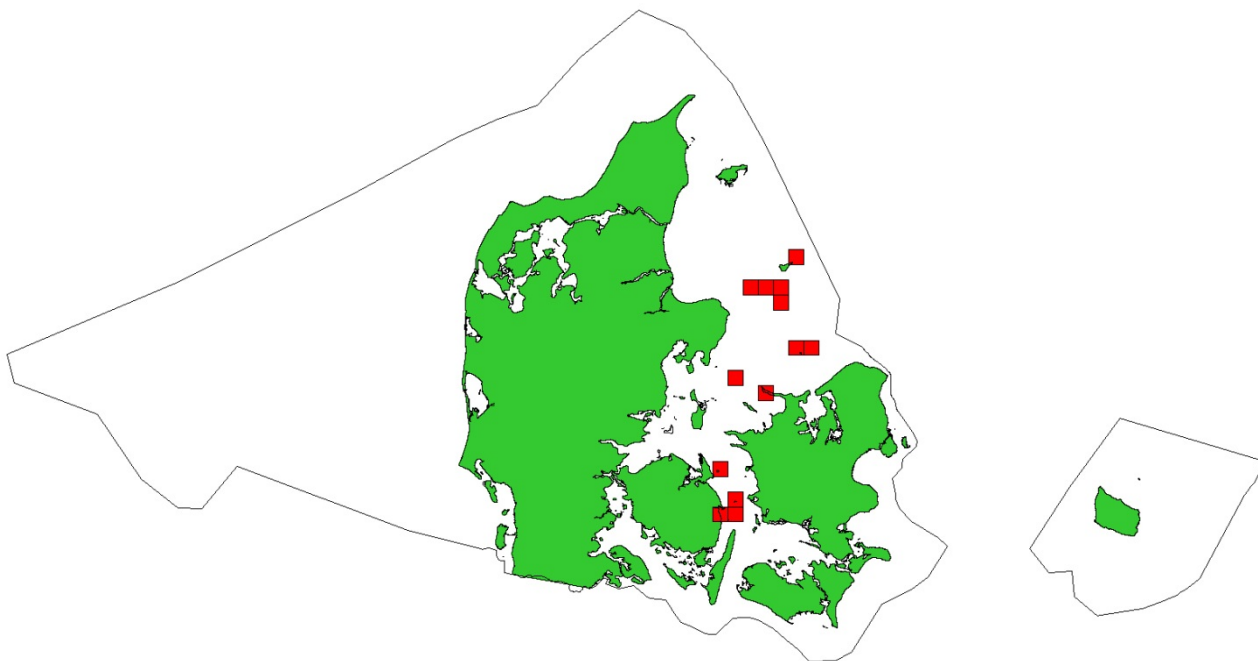
Den lille maksimalstørrelse begrænser forveksling med voksne eksemplarer af alle andre danske cutlinger med undtagelse af dværgcutling. Der er til gengæld risiko for forveksling med yngel af de

øvrige kutlinger. Ulkekutlingen kan kendes fra de fleste arter ved at den mangler hudfolden over den forreste del af de sammenvoksede bugfinner. Også farven adskiller sig fra de fleste andre danske kutlinger, idet ulkekutling og dværgkutling har et bredt, lyst bånd omkring haleroden. Størst er risikoen for forveksling med dværgkutling, der ligesom ulkekutling mangler hudfolden over forreste del af bugfinnerne. De to danske eksemplarer af dværgkutlinger blev således i første omgang bestemt som ulkekutlinger. Man kan kende de to arter fra hinanden, ved at ulkekutlingen kun har 7-8 grenede gatfinnestråler, mens dværgkutlingen har 4-6 (forrest findes en ugrenet pigfinnestråle). Desuden er den forreste rygfinne meget højere end den bageste hos ulkekutlingen, mens de to rygfinner er af samme højde hos dværgkutlingen. Endelig har ulkekutlingen 27-29 ryghvirvler, mens dværgkutlingen har 25-26 (Miller 1986). Ulkekutlingen kan, som navnet antyder, ved første øjekast minde om en lille ulk. Der er dog så mange forskelle mellem de to arter (bl.a. i antallet af finnestråler), at man ved nærmere undersøgelse ikke bør være i tvivl.

Udbredelse

Generel udbredelse

Ulkekutlingen fanges meget sjældent, så udbredelsen må betragtes som delvist ukendt. Arten kendes fra den sydlige del af Island, fra Færøerne og fra området langs den vestlige del af De Britiske Øer til Biscayen. I Skandinavien findes den langs Norges kyst (fra Hemnefjord) mod syd til Kattegat. I både Norge og Sverige er ulkekutlingen en meget sjælden fangst – i Sverige kendes den således kun fra Gullmarsfjorden og Kosterrenden (Kullander & Delling 2012).

Figur. Udbredelse af ulkekutling i danske farvande.

Udbredelse i Danmark

Atlasdatabasen rummer kun få oplysninger om fangster af ulkekutlinger, men formentlig skyldes det hovedsagelig, at arten i høj grad bliver overset på grund af sin ringe størrelse. Den første kendte fangst blev gjort den 18. august 1876 af zoolog Georg Winther på 11 meter vand på "Yderflakket" mellem Sjællands Odde og Hjelm (Winther 1877). Den 18. april 1902 blev to eksemplarer fanget på 45 meters dybde NV for Anholt Fyr (Otterstrøm 1912). Petersen (1919) omtaler et eksemplar på 15 mm fanget ved Kerteminde den 19. maj 1904. Den 22. maj 1913 blev et eksemplar fanget på 6 meter vand nord for Odden Havn den 22. maj 1913. Petersen (1919) skriver, at ynglen er forholdsvis almindelig. Han nævner bl.a., at ynglen blev fanget ret ofte med yngeltrawl i Storebælt på 18-20 meters dybde i 1917 (mindst 25 stk. fanget), og han skriver også, at der blev fanget ca. 20

stk. ved Hesselø i august 1918. I forbindelse med Biologisk Stations yngelundersøgelser i april 1925 blev der registreret ikke mindre end 84 eksemplarer. Ni blev fanget sydøst for Lysegrund i det sydlige Kattegat, 16 blev fanget syd for Anholt, 54 blev fanget sydvest for Anholt Havn og fem blev fanget i Storebælt sydøst for Romsø (Johansen 1925). Endelig er der i forbindelse med svenske fiskelarvetogter blevet fanget to eksemplarer i farvandet mellem Anholt og Djursland (henholdsvis 3. februar 1999 og 7. februar 2006). To af de nævnte eksemplarer (fra 1876 og 1913) findes i Zoologisk Museums samling.

Foruden de nævnte fangster har der tidligere figureret yderligere to ulkecutlinger fra den danske del af Kattegat (1912 og 1926). Det viste sig dog sidst i 1970'erne eller først i 1980'erne, at fiskene, som findes i Zoologisk Museums samling, i virkeligheden var dværgkutlinger (se denne).

At der ikke kendes flere fangster, betyder ikke, at arten ikke findes i vore havområder. Der fiskes kun sjældent med redskaber, der tilbageholder fisk af ulkecutlingens størrelse på de dybder, hvor arten er udbredt, og hvis de fanges, er sandsynligheden for, at de artsbestemmes korrekt, ikke stor.

Kortlægning

Alle de danske eksemplarer er fanget ved et tilfælde, og da helt små kutlinger kun sjældent artsbestemmes, må det betragtes som et held, at de overhovedet er påvist i vore farvande.

Der foregår ingen nævneværdige fiskeundersøgelser med redskaber, der er velegnede til fangst af bundfisk af ulkecutlingens størrelse, og heller ikke erhvervsfiskernes redskaber er egnede. De danske fangster fra 1925 og de senere svenske fangster må også betegnes som ret overraskende, for selvom de er finmaskede nok, er larvetrawlene hævet et stykke over bunden. Flere af fangsterne fra 1925 er således gjort fire meter under overfladen på 18-31 meters dybde.

Da arten lever på forholdsvis dybt vand, er snorkling, som Fiskeatlasset i stor stil har benyttet langs kysterne, ikke en god metode. Selv hvis ulkecutlinger var almindelige på lavt vand, er der ingen garanti for, at snorkling ville være en god kortlægningsmetode. I praksis er det nemlig svært at artsbestemme helt små kutlinger under vandet – selv for eksperter. Skal artens udbredelse undersøges nærmere, vil det kræve en målrettet indsats på dybere vand med meget finmaskede redskaber, eventuelt i kombination med dykning.

Biologi

Levesteder og levevis

Artens biologi er langt fra undersøgt i detaljer. Ulkecutlingen er en bundfisk, som findes på steder med sand- eller grusbund, helst med mange muslingeskaller. Den kendes dog også fra mudderbund (Pethon 1985). De to danske eksemplarer, hvor bundtypen kendes, blev fanget på henholdsvis grus og stenbund med tangvækst (Yderflakket) og groft sand (nord for Odden Havn). De ret mange pelagiske fangster tyder på, at fiskene jager oppe i vandet om natten.

Ulkecutlingen er udbredt på forholdsvis dybt vand – helt ud til 375 meter (Pethon 1985). De danske eksemplarer er fanget på 6-45 meters dybde. Som nævnt er der også gjort pelagiske fangster indtil fire meter fra overfladen.

Fødevalg

Føden består af mange forskellige bunddyr. Særlig vigtige er små eksemplarer af krebsdyr som rejer, trolldummere, tanglopper og muslingekrebs, men den tager også børsteorme og muslinger (Pethon 1985).

Reproduktion og livscyklus

Kun meget lidt vides om artens reproduktion. Ulkekutlingen bliver kønsmoden 1 eller 2 år gammel. Yngletiden varierer fra sted til sted. Miller (1986) angiver, at arten yngler fra februar til oktober i Den Engelske Kanal og fra marts til august ved Isle of Man. Hver hun gyder mindre end 300 æg (Miller & Loates 1997). Æggene er pæreformede som hos *Gobius*-arterne (Curry-Lindahl 1985)

Larverne er pelagiske. I Den Engelske Kanal er de fundet i august.

Der findes kun få oplysninger om levealder i litteraturen. Miller (1986) skriver, at den maksimale levealder er mindst 2 år.

Vækst og økologi

Væksthastigheden kendes ikke. Der findes ingen oplysninger om artens samspil med andre arter i litteraturen, og da udbredelsen også er delvist ukendt, er artens krav til miljøet heller ikke velundersøgt.

Forvaltning, trusler og status

Da ulkekutlingen kun meget sjældent fanges, kender man ikke til bestandstætheder eller -udvikling. Da arten sandsynligvis er mere almindelig, end fangsterne antyder, og da der ikke kendes umiddelbare trusler, opfattes den ikke som truet (kategorien Livskraftig – LC) i den internationale rødliste fra IUCN (Herler et al. 2014).

Menneskets udnyttelse

Ulkekutlingen er så lille og så sjælden, at den ikke anvendes.

Referencer

Bruun, A.F. & Pfaff, J.R. 1950. Fishes. Pp. 19-60 in: Bruun, A.F., Pfaff, J.R., Løppenthin, B. & Degerbøl, M. List of Danish Vertebrates. Dansk Videnskabs Forlag A/S.

Carl, H., Nielsen, J.G. & Møller, P.R. 2004. En revideret og kommenteret oversigt over danske fisk. Flora og Fauna 110(2): 29-39.

Collett, R. 1874. Bidrag til Kundskaben om Norges Gobier. Særtryk af Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1874.

Curry-Lindahl, K. 1985. Våra fiskar. Havs- och sötvattensfiskar i Norden och övriga Europa. P.A. Norstedt & Söners Förlag.

Eschmeyer, W.N. & Fong, J.D. 2019. Species of Fishes by family/subfamily. On-line version 2019. <http://research.calacademy.org/research/ichthyology/catalog/SpeciesByFamily.asp>

Herler, J., Kovacic, M. & Williams, J.T. 2014. *Lebetus scorpioides*. The IUCN Red List of Threatened Species 2014: e.T18159823A45107983.

Johansen, A.C. 1925. On the diurnal vertical movements of young of some fishes in Danish waters. Meddelelser fra Kommissionen for Havundersøgelser, Serie: Fiskeri, Bind VIII: 1-26.

Kullander, S.O. & Delling, B. 2012. Ryggsträngsdjur: Strålfeniga fiskar, Chordata: Actinopterygii. Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. ArtDatabanken, Sveriges lantbruksuniversitet.

Miller, P.J. 1971. The Soecies of *Lebetus* (Teleostei: Gobiidae). Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom 51(4): 771-776.

Miller, P.J. 1986. Gobiidae. Pp. 1019-1085 in: Whitehead, P.J.P, Bauchot, M.-L., Hureau, J.-C., Nielsen, J. & Tortonese, E. (eds.). Fishes of the North-eastern Atlantic and the Mediterranean, volume III. Unesco.

Otterstrøm, C.V. 1912. Danmarks Fauna 11. Fisk 1. Pigfinnefisk. G.E.C. Gads Forlag, København.

Petersen, C.G.J. 1919. Vore Kutlinger (Gobiidæ). Fra Ægget til voksen Fisk. Beretning til Landbrugsministeriet fra Den danske Biologiske Station 26: 45-65.

Pethon, P. 1985. Aschehougs store Fiskebok. Alle norske fisker i farger. Aschehoug.

Wheeler, A. 1969. The Fishes of the British Isles and North-West Europe. MacMillian and Co Ltd., London.

Winther, G. 1877. Om de danske Fiske af Slægten *Gobius*. Naturhistorisk Tidsskrift (Kjøbenhavn). 3. R. 11. B.: 41-56.

Winther, G., Hansen, H.J. & Jensen A.S. 1907. Zoologia Danica. 2. bind. Fiske. H.H. Thieles Bogtrykkeri.